

Kókai Gábor¹

A jog és az akaratszabadság jogelméleti kérdései

I. Bevezetés

A mai, hétköznapi emberek jelentős része nagy valószínűséggel soha nem tette föl még magának komolyan a kérdést: vajon van-e nekem szabad akaratom? A közfelfogás a szabad döntéshozatalt az emberi lét elemi részének, a mindennapok egyik legfőbb mozgatórugójának tekinti. Ha egy átlagos napon kiállnék az utcára, és beszélgetésbe elegyednék a velem szemben haladókkal, senki, vagy csak nagyon kevesen értenének velem egyet, ha cáfolni próbálnám a szabad akarat létezését, annak ellenére, hogy valójában nincs rá kézzel fogható, tudományosan is elfogadott bizonyíték. Szabad akarat van, és kész.

Ha azonban valaki nem kívánja ennyivel lezárni a vitát, és megpróbál további érveket felkutatni eme szilárd meggyőződése mellett, hamar felismerheti, hogy a filozófia talajára lépve már korántsem ennyire egyértelmű a kérdésre adott válasz. Már évszázadok óta folyik ugyanis a vita a szabad akarat korlátlanágát hirdető, és az ezekkel szemben álló, létét teljes mértékben tagadó álláspontok, valamint a kettő között hidat képezni próbáló közvetítő elméletek között. Mindez nem véletlen, hiszen egy olyan fogalomról van szó, amely életünk szinte összes területén megjelenik, és annak egyik legjelentősebb tartóoszlopát képezi. Ez alól természetesen a jogról, azon belül is az emberek felelősségéről, bűnösségéről alkotott elképzeléseink és elveink sem képeznek kivételt.

Dolgozatom célja felfedni a téma (jogi) jelentőségét és bonyolult összefüggéseit. Ennek során egy rövid filozófiai alapvetést követően a kérdéssel kapcsolatos jogelmélet ismertetése mellett az említett irányzatokat képviselő nagy gondolkodók elképzeléseit mutatom be. Emellett egy, a neurológia kutatási eredményei által kínált, tudományos tényekre alapozott vizsgálati szempontot szeretnék felvázolni, amely döntő jelentőségű lehet a helyes válasz megtalálásában. Röviden ismertetem továbbá a rám egyik legnagyobb hatást gyakorló filozófus egyes gondolatait. Végül pedig saját véleményemet és következtetéseimet szeretném összegezni, amely által remélem, hogy azonos álláspontra jutunk az olvasóval, miszerint: a jelenség, amit mi szabad akaratnak nevezünk, nem több, mint egy puszta illúzió.

II. A szabad akarat filozófiatörténetének és jogi jelentőségének ismertetése

II. 1. A jogi probléma

Ha definiálni szeretnénk, hogy mit is jelent a szabad akarat, azt legegyszerűbben a következőképpen tehetjük meg: szabad döntési képesség, azaz lehetőség másként cselekedni. Amennyiben ilyen nem létezik, és emiatt nem tudunk választani a társadalom által helyesnek és helytelennek, avagy a jogalkotó által jogszerűnek és jogellenesnek titulált magatartás között, akkor tulajdonképpen milyen indokkal vonunk felelősségre olyasvalakit tettéért, aki nem is viselkedhetett volna másképp, mint ahogy azt megtette? A kérdésre adott válasz a jog minden területén jelentős következményekkel járhat, legfontosabb talán azonban a büntetőjog szemszögén át vizsgálni, hiszen ultima ratio lévén „*a büntetőjog jelenti a leghigorúbb és legsúlyosabb beavatkozást az egyéni szférába*”².

A büntetések alapját, funkcióit és helyes céljait kereső, azokat kidolgozó elméleteket büntetéselméleteknek nevezzük. Mielőtt azonban ezek bemutatására rátérnénk, fontosnak tartom ismertetni azokat a filozófiai gondolatokat, amelyeken alapvetően nyugszanak.

¹ Joghallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

² NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Általános rész I.* Iurisperitus Bt. Szeged, 2014. 89. p.

II. 2. Filozófiai alapok

A szabad akarat témakörében két irányzat, az *indeterminizmus* és a *determinizmus* áll szemben egymással. Az indeterminizmus követői azt vallják, hogy az ember teljesen szabadon hozza meg döntéseit, minden befolyástól függetlenül cselekszik és választ lehetőségei közül. A determinizmus hívei ezzel szemben tagadják ennek létezését. Szerintük a világon minden jelenség, így az emberi cselekedetek és gondolatok is elkerülhetetlenek és előre meghatározottak. A jelen egy oksági folyamat szükségszerű eredménye, a szabad akarat pedig nem más, mint egy illúzió. A determinizmus első jelentős képviselője, az elmélet kidolgozója a francia *Paul Henri Thiry d’Holbach*³.

Mindkét irányzat mély, évszázados filozófiatörténeti gyökerekkel rendelkezik⁴. A ma is tartó harcukat, amelyből igazi, állandó győztes sosem került ki, a következő példával mutatja be szemléletesen Sipos Ferenc: „*Egy mai pillanatfelvétel a küzdelem aktuális állásáról, egy Laokoón csoport-szerű látványt eredményezne e jogelméleti háborúról, ahol a küzdő felek minden erejüket összeszedve próbálnak kiszabadulni a másik fél szorításából, miközben fogást keresnek az ellenfélen és próbálják lerombolni a másik fél által hirdetett tézis vagy antitézis alapjait is.*”⁵

II. 3. A büntetéselméletek

A büntetéselméleteket három csoportra oszthatjuk: a relatív, az abszolút és a közvetítő elméletekre.⁶

Az abszolút elméletek művelői alapvetően indeterministák. Híveik az ember tetteire, és az azokban megnyilvánuló szabad akaratra építették nézeteiket. A büntetések helyes és igazságos funkcióját alapvetően a bűncselekmények megtorlásában látják, amely mintegy másik rossz, kiegyenlíti, viszonzza a bűnös tettét. A megtorló büntetés az igazságosság eszméjén alapszik, célja pedig a jogrend eszmei egyensúlyának helyreállítása. Ezen célját pedig ezáltal önmagában hordozza, semmilyen egyéb, külső érdeket nem szolgál.⁷ E felfogás gyökerei már *Arisztotelész*nél is megjelentek. Arisztotelész szerint a büntetések jelentős része egy kiegyenlítő, kommutatív igazságot szolgál. Ez azt jelenti, hogy a büntetés azáltal állítja helyre a jogrendet, hogy elveszi az előnyt az elkövetőtől, amihez áldozatával szembeni jogtalan cselekménye által jutott. Mindezt arányosan kell megtenni, azaz ugyanolyan sérelmet kell elszenvedjen, mint amilyet okozott. A társadalom érdekében pedig ezen igazságot akkor is érvényesíteni kell, ha valójában azzal nem érünk el hatást.⁸

Kifejezetten jelentőset alkotott az abszolút elméletek körében *Kant* és *Hegel* is. Kant szerint az igazságos büntetést kizárólag a megtorlás joga határozhatja meg, annak abszolútnak és minden mástól mentesnek kell lennie.⁹

Hegel úgy gondolta, hogy a jog nem értelmezhető szabad akarat nélkül, mivel egy tett csak azáltal válhat jogossá vagy éppen jogellenesé, hogy az elkövető ezen kategóriák ismertében tudatosan és önállóan hoz döntést cselekedeteiről. A büntetés értelmét dialektikus formában

³ *Paul Henri Thiry d’Holbach* (1723-1789) francia-német felvilágosodás kori materialista, determinista filozófus. Legfontosabb művét, *A természet rendszerét* 1770-ben adta ki álnéven.

⁴ Az indeterminizmus eszméje mellett érvel például *Immanuel Kant* *Az erkölcsök metafizikája* (1785) és *Georg Wilhelm Friedrich Hegel* *A jogfilozófia alapvonalai* (1821) című művében, míg ezzel szemben a determinizmus pártján foglal állást *Denis Diderot* a *Levél Landois-hoz* című írásában (1756)

⁵ SIPOS FERENC: *Determinizmus-indeterminizmus-predestináció*. Jogelméleti Szemle. 2011/2.

⁶ Ezen ma is uralkodó osztályozást *Karl Salomo Zacharie von Lingenthal* (1769-1843) alkotta meg *Anfangsgründe des philosophischen Criminal-Rechts* (1805) című művében.

⁷ NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Általános rész II.* Iurisperitus Bt. Szeged, 2014. 116. p.

⁸ TÓTH J. ZOLTÁN: *Jogelméleti alapok*. Patrocinium Kiadó. Budapest, 2018. 233. p.

⁹ NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Általános rész II.* Iurisperitus Bt. Szeged, 2014. 117. p.

határozza meg. Az elkövető saját elhatározása nyomán bűnös tetteivel tagadja a jog létezését. A jogrend azáltal tudja saját létezését igazolni, hogy a jogsértés létét tagadva, annak logikus következményeként alkalmazza a büntetést. Azáltal, hogy a büntetés pusztán a bűnös akaratra reagál tulajdonképpen gondolkodó lényként ismeri el az elkövetőt, és ezáltal válik helyessé. Ez a megtiszteltetés csak akkor biztosított számára, ha a kiszabott büntetés mértékét kizárólag ezen az elv szerint, tette alapján határozzák meg.¹⁰

Szabó András alkotmánybíró az Alkotmánybíróság híres, halálbüntetést eltörlő határozatához fűzött különvéleményében szintén a büntetés céltalanságának követelménye mellett érvel, szerinte ugyanis csak az jelenthet egyet az arányosság elvével. A célhoz mért büntetés nem a tett súlyát veszi figyelembe, hanem a nevelésre vagy a gyógyításra alapoz, amely egy jogállamban nem megengedhető. Bármilyen egyéb felfogás, amely nem a tettet, hanem valamilyen személyiségi állapotot tekint zsinórmértéknek, szembe megy az arányossággal, és ezáltal a jogegyenlőtlenséget deklarálja.¹¹

A relatív teóriák ezzel szemben az abszolút elméletek kritikájaként megfogalmazva szakítani kívántak a büntetések erkölcsi mércékhez való kötöttségével¹². A büntetés alapját a megtorlás helyett annak társadalmi hasznosságában és a jövőre néző javító, ártalmatlanná tévő, és preventív hatásában látták. Ezen elméletek hívei a világ okszerű működéséből indultak ki, vagyis deterministák voltak.

D'Holbach szerint a büntetés két módon járulhat hozzá hasznosan a társadalom kívánatos működéséhez. Az első ilyen mód az elrettentés eszköze. Elrettentés által a bűncselekmények elkövetésének következményeitől való félelem egy olyan indítóokot képes teremteni, amely mind az elkövetőben, mind a társadalomban felülírhatja a bűnelkövetésre készítő motívumokat, tehát befolyásolhatja a jövőbeni tetteik determináltságát. Amennyiben ez egyes személyeknél nem bizonyulna elég hatásosnak, akkor alkalmazható az ártalmatlanná tétel lehetősége, amely által az ilyen esetekben is megvédhető a társadalom.¹³

D'Holbach halálát követően száz év elteltével hozzá nagyon hasonló gondolatokat fogalmazott meg a német *Franz v. Liszt* is, aki büntetés célját a javításban, az elrettentésben és az ártalmatlanná tételben látta. A javítás alatt az arra szoruló tartós fegyelmezéssel való megmentését kell érteni. Az olyan bűnelkövetőknél, akiknél ez valamilyen okból nem indokolt, elegendő az elrettentést biztosítani, a javíthatatlanokkal szemben azonban csak a teljes elszigetelés által elért ártalmatlanná tétel nyújthat megoldást.¹⁴

Kifejezetten érdekesnek tartom *Pikler Gyula* elképzeléseit, aki szintén deklarálja az emberi cselekedetek determinált voltát. Szerinte az emberek akkor érzik magukat szabadnak, amikor önmagukat megerőltetve olyasvalamit tesznek, vagy nem tesznek, amire nem lennének megerőltetés nélkül képesek. Ezt azonban nem igazi, hanem „ál-akaratszabadságként” értékeli, a megerőltetést magát pedig a motívumoknak való engedelmességnek, egy okozati folyamat eredményének tekinti. A büntetés jogalapját elképzelése szerint az teremti meg, hogy az őt bűnelkövetésre ösztönző motívumokat a jövőre nézve képes az állam felülírni szankciók alkalmazásával. A büntetések akkor igazságosak, ha azokat ártalmatlanná tételi és prevenciós célból alkalmazzák, mert ezen célok szolgálják a társadalom érdekét.¹⁵

Végezetül az egyesítő elméletek közül *Fayer László* és *Földvári József* nézeteit szeretném röviden bemutatni.

¹⁰ TÓTH 2018, 237-238. p.

¹¹ 23/1990. (X. 31.) AB hat., ABH 1990 88, 108.

¹² TÓTH 2018, 242. p.

¹³ TÓTH 2018, 235-236. p.

¹⁴ NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Általános rész II.* Iurisperitus Bt. Szeged, 2014. 119. p.

¹⁵ TÓTH 2018, 239-240. p.

Fayer László az ember akaratát relatíve szabadnak ismerte el, mely egy olyan koncepció, amely létezőnek, de nem korlátlanok tartja a szabad akaratot. Léteznek ugyanis az egyént befolyásoló, bűnelkövetésre rábírn próbáló motívumok, azonban lehetősége van önmaga számára ezek súlyát meghatározni és értékelni, és ennek fényében cselekedni. A büntetést ennek alapján egy olyan motívumnak tartja, amely képest az emberi magatartást a társadalom és a jogalkotó által elfogadott irányba terelni az egyéni és általános megelőzés által. Kiszabásának erkölcsi alapja ebben az esetben pedig szerinte nem megkérdőjelezhető, hiszen mindenki meg volt a lehetősége mérlegelni, hogy magára vállalja-e a tétellel járó következményeket.¹⁶

Földvári József szerint az egyesítő teóriák követőinek célja feloldani az abszolút és a relatív elméletek egyoldalúságát, a büntetés igazságosságának, hasznosságának és célszerűségének összekapcsolásával. A szankcionálás céljának ebben az esetben a bűncselekmények megtorlása mellett az újabb bűnelkövetések megakadályozására is ki kell terjednie.¹⁷

Véleményem szerint a társadalom számára jelenleg legjobb megoldás az olyan közvetítő elméletekben található meg, amelyekről Földvári József beszél. Fontosnak tartom ugyanakkor megemlíteni, hogy a jövő szempontjából egyáltalán nem lehet kizárni egy tisztán relatív teóriára épülő büntetési rendszert. Mint ahogy azt már a bevezetésben is állítottam, az ember nem rendelkezik szabad akaratral. Egy fejlett, tudományos tényeken alapuló büntetőeljárás, amely hajlandó megválni a társadalomban szinte ösztöni szinten gyökerező megtorlási igénytől képes lehet az elkövetőt bűnelkövetésre rábíró összes fő motívumot feltérképezni, és így számára a legcélszerűbb büntetést alkalmazni. Mindez persze nem több egy radikális és utópisztikus elképzelésnél, amelynek megvalósulása ugyan lehetséges, viszont könnyen lehet, hogy nem az én életem során fog megtörténni.

III. A neurológia kulcsfontosságú szerepe a szabad akarat megítélésében

Úgy gondolom, hogy a neurológia lehet egy azon tudományágak közül, amelyek a végső megoldást nyújthatják a szabad akaratral kapcsolatos összes vitára. A neurológia, avagy ideggyógyászat egy olyan, nemrégiben létrejött és elképesztő sebességgel fejlődő orvosi szakterület, amely idegrendszerünk rendellenességeivel foglalkozik. Egyes neurológiai kutatások már mostanra is rengeteg kulcsfontosságú eredményt tártak föl, amelyek segítik agyunk működésének megértését, a teljes feltérképezés pedig kétségkívül csak az idő kérdése.

Dolgozatom e fejezetének célja bemutatni néhányat az említett jelentős eredmények közül, és beszélni azok (jogi) jelentőségéről.

*Benjamin Libetnek*¹⁸ köszönhetően már az 1980-as években bizonyítottá vált, hogy agyunk azelőtt dönt a következő cselekedetünkről, hogy bennünk ez tudatosulna. Kísérletének alanyait azzal a feladattal bízta meg, hogy fókuszáljanak egy, az előttük elhelyezett órán lévő mozgó pontra, és közben hajtsanak végre szándékos kézmozdulatokat, majd jelentsék neki, hogy hol járt éppen az a bizonyos pont az órán a mozdulat pillanatában, miközben ő folyamatosan vizsgálja az agyi aktivitásukat. A kutatás során azt felfedezte föl, hogy az agy átlagosan 300 milliszekundummal hamarabb aktivitást mutatott annál az időpontnál, amelyet az alanyok a döntéshozatal pillanataként jelöltek meg.¹⁹ Libet vonalán elindulva egy hasonló jellegű kísérlet már a tudatos választást megelőző 7-10 másodpercben agyi aktivitást tudott kimutatni.²⁰

¹⁶ TÓTH 2018, 245. p.

¹⁷ NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Általános rész II.* Iurisperitus Bt. Szeged, 2014. 123. p.

¹⁸ Benjamin Libet (1916-2007) amerikai származású tudós, a neurológia egyik legnagyobb alakja

¹⁹ GAZZANIGA, MICHAEL S - STEVEN, MEGAN S: *Free will in the Twenty-first Century. A Discussion of Neuroscience and the Law.* In: Brent Garland (szerk): *Neuroscience and the Law. Brain, Mind, and the Scales of Justice.* Dana Press. New York, 2004. 55-56. p.

²⁰ HARRIS, SAM: *Free will.* Free Press. New York, 2012. 9. p.

Amennyiben az agyunk már ennyi idővel ezelőtt is tud a következő lépésünkről, akkor vajon „szabad” választás eredményei ezek a kézmozdulatok? Véleményem szerint kijelenthető, hogy nem.

Szintén kiemelkedően jelentős a neurológia szempontjából *Phineas Gage* esete, amelynek ismertetése jogi szemmel is releváns következtetésekre vezethet. Gage 1848-ban éppen dolgozott, amikor egy baleset során bekövetkezett robbanás miatt egy vasrúd keresztülment koponyáján, melynek következtében agyának bal oldala, főleg a homloklebenye károsodott. A frontális lebeny, vagy homloklebeny agyunk olyan, homlok mögött elhelyezkedő része, amely működésével többek között az emberi személyiség alakításáért felelős. Gage csodával határos módon túlélte a robbanást, felépülése után azonban változásokat tapasztaltak a viselkedésében: az addig kedves, mosolygós ember impulzív, kötekedővé vált, hiányoztak belőle a normális gátlások.²¹

Ezen esethez kapcsolódó kísérletükben *Adrian Raine* és kutatótársai 2000-ben azt próbálták megvizsgálni, hogy vajon az antiszociális személyiségzavarban (angolul antisocial personality disorder, avagy APD), más néven szociopátiában szenvedő személyek - akik viselkedéséről ugyanazon jellemzők mondhatók el mint Gage-éről a balesete után - szintén rendelkeznek-e valamilyen, az övéhez hasonló agyi rendellenességgel. Az elvégzett kísérlet azt bizonyította be, hogy az APD-vel rendelkező emberek agya strukturálisan eltér az egészséges emberektől. Az ilyen személyek agyának frontális területein (amelyek Gage esetében is megsérültek) ugyanis kisebb a szürkeállomány térfogata. Mindezekből a kutatók azt következtetést vonták le, hogy az eltérések összefüggésben lehetnek a szociopátiában szenvedők tüneteivel.²² *Antonia New* kutatótársaival a betegség és az impulzív agresszió kapcsolatának vizsgálata során azt fedezte fel, hogy az APD-vel rendelkezők agya eltérően reagál a szerotoninra (ami egy olyan ingerületátvivő anyag, amely egyéb funkciói mellett hatással van az ember hangulatára²³). Ezen eltérő reakció abban nyilvánul meg, hogy nem aktiválódnak megfelelően bizonyos, a gátlások kialakításáért felelős részek, ez pedig hozzájárulhat a betegségben szenvedők agressziókezelési nehézségeihez.²⁴

Mindezek az eredmények azonban nem mutatnak számunkra többet „a jéghegy csúcsánál”, hiszen neurológiai ismereteink összességében nézve még roppant hiányosak. Ennek ellenére érdemes elgondolkozni azon a kérdésen, hogy amennyiben egyes, normális emberi viselkedéstől eltérő cselekedetek okai visszavezethetőek olyan agyi rendellenességekre, amelyekről az esetek többségében a bűncselekményt elkövető személy nem tehet, akkor mennyire etikus és igazságos őt tetteért megbüntetni. *Michael S. Gazzaniga* és *Megan S. Steven* ezt a problémát úgy kívánják feloldani, hogy a felelősséget az ember által megteremtett szabályokban létező fogalomnak és koncepciónak tekintik, amelynek gyökereit a tényekkel dolgozó neurológia éppen ezért soha nem fogja megtalálni.²⁵ Annak ellenére, hogy ez a felfogás szerintem is helytálló, úgy gondolom, hogy - a közvetítő elméletekről alkotott álláspontomhoz hasonlóan - nem szabad rövidtávú megoldásnál komolyabban értékelni. Ugyanis elkerülhetetlen az azon való gondolkodás, hogy mitévők legyünk akkor, ha a tudományos tények következtében teljesen idejétmúlttá és megalapozatlanná válik a felelősség fogalma. Egy olyan elképzelés, ami teljesen megcáfolttá, és ezáltal helytelenné válik, nem lehet sem igazságos, sem morális.

²¹ PARÁK ANDRÁS: Agy és személyiség – a frontális lebeny, I. rész. *Mindset pszichológia* 2019. <https://mindsetpszichologia.hu/2019/06/22/agy-es-szemelyiseg-a-frontalis-lebeny-i-resz/>

²² GAZZANIGA – STEVEN 2004, 60. p.

²³ ANNAMARYA SCACCIA: Serotonin: What you need to know. Healthline, 2017. <https://www.healthline.com/health/mental-health/serotonin>

²⁴ GAZZANIGA – STEVEN 2004, 61. p.

²⁵ GAZZANIGA – STEVEN 2004 68. p.

IV. Sam Harris gondolatai az akaratszabadságról

Ebben a rövid fejezetben *Sam Harris*²⁶ szabad akaratról írt, *Free Will* című könyvének determinizmust igazoló egy-két gondolatát szeretném taglalni, mivel kutatásom során ő gyakorolta rám a legjelentősebb hatást. Véleményem szerint érvei nem csak azt igazolják kitűnően, hogy nem létezik szabad akarat, hanem emellett azt is, hogy egy determinista világmérete épülő élet nem természetellenes és elítélendő, hanem kifejezetten megvalósítható és előnyös lehet.

Harris azt állítja, hogy a szabad akarat nem több pusztán érzésnél. Libet kutatási eredményeiből kiindulva ezt a következő példával kívánja bizonyítani: képzeljünk el egy tökéletes neurológiai készüléket, amely segítségével minket tudósok meghatározott ideig vizsgálnak, miközben bármilyen cselekvésünket képesek megjósolni. Ezalatt az idő alatt ránk van bízva, hogy mit teszünk. Maradhatunk a kutatólaborban, elmehetünk boltba, olvashatunk könyvet, bárhol dönthetünk. Mindezek során természetesen folyamatosan szabadnak éreznénk önmagunkat. Az a tény azonban, hogy a készülék mögött ülő személy az agyműködésünket vizsgálva minden tettünket pontosan látja, még azelőtt, hogy tudatosult volna bennünk választásunk, és ezt utólag még le is tudja számunkra vezetni, lerántja a leplet minden téves gondolatról és bebizonyítja, hogy mindaz, amint mi szabad akaratnak tartunk csupán egy illúzió.²⁷

Könyvében önmagából kiindulva azt vázolja föl, hogy a determinizmus valóságként való elfogadása bizonyos tekintetből nemhogy ronthat, hanem javíthat az ember erkölcsén, sőt növelheti a szabadság érzését. Az emberi félelmei, nehézségei kevésbé tűnhetnek személyesnek. A jövő kifürkészhetetlenné válik, hiszen bármilyen kreatív elem beiktatása az okfolyamatba - például új ismeretek elsajátítása - teljes egészében átalakíthatják valaki életét.²⁸ A determinista gondolkodásmód ezen előnyeinek felismerése és kihasználása „lehetővé teszi az ember számára, hogy megragadja az őt rángató madzagok egyikét”²⁹, és egy logikusabb életvitelt biztosítson magának.

V. Saját véleményem összefoglalása

Őszintén állíthatom, hogy a témában végzett kutatásom jelentősen megváltoztatta a világ működéséről alkotott nézeteimet. Dolgozatom összeállítása előtt én is egy voltam azon, a bevezetésben említett személyek közül, akik a döntési szabadság egyértelműségében és megkérdőjelezhetetlen voltában hittek. Logikusan átgondolva azonban már úgy gondolom, hogy nincs más lehetséges válasz a szabad akarattal kapcsolatos dilemmára, mint létének tagadása.

Az összefüggések pusztán teoretikus ismerete azonban nem elegendő az emberek e téren évezredek óta megingathatatlanul fennálló felfogásának megváltoztatására. Konkrét, részletes, és minden kétséget kizáró bizonyítékokra van szükség, amelyeket véleményem szerint a neurológiai eszközök és kutatómódszerek fejlődése fog hamarosan biztosítani az emberiség számára. Vannak ugyan félelmeim az e téren ránk váró jövővel kapcsolatban, hiszen senki sem láthatja előre pontosan, hogy a determinizmus elkerülhetetlen győzelme pontosan milyen úton indít majd el bennünket. Vajon egy olyan új típusú, erkölcstelen önkény lehetőségét hozza magával, mint amilyentől sokan tartanak? Reményeim szerint egy olyan igazságosabb, helyesebb jog és egy boldogabb, teljesebb élet fog megvalósulni általa, mint amilyenről d'Holbach, Liszt, Pikler vagy éppen Harris beszél.

²⁶ Sam Harris (1967-) amerikai író, filozófus, neurológus

²⁷ HARRIS 2012, 8. p.

²⁸ HARRIS 2012, 45-46. p.

²⁹ HARRIS 2012 47. p.

Irodalomjegyzék

TÓTH J. ZOLTÁN: *Jogelméleti alapok*. Patrocinium Kiadó. Budapest, 2018.

GAZZANIGA, MICHAEL S - STEVEN, MEGAN S: *Free will in the Twenty-first Century. A Discussion of Neuroscience and the Law*. In: Brent Garland (szerk): *Neuroscience and the Law. Brain, Mind, and the Scales of Justice*. Dana Press. New York, 2004.

HARRIS, SAM: *Free will*. Free Press. New York, 2012.

NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Általános rész I*. Iurisperitus Bt. Szeged, 2014.

NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Általános rész II*. Iurisperitus Bt. Szeged, 2014.

PARÁK ANDRÁS: *Agy és személyiség – a frontális lebeny, I. rész*. *Mindset pszichológia* 2019.
<https://mindsetpszichologia.hu/2019/06/22/agy-es-szemelyiseg-a-frontalis-lebeny-i-resz/>

ANNAMARYA SCACCIA: *Serotonin: What you need to know*. Healthline, 2017.

<https://www.healthline.com/health/mental-health/serotonin>

Az internetes források utolsó ellenőrzésének és látogatásának időpontja: 2021. 03. 15.